

Mixalkova və başqaları Ukraynaya qarşı iş haqqında MƏRUZƏ

13 yanvar 2011-ci il tarixdə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Mixalkova və başqaları Ukraynaya qarşı iş üzrə qərar çıxarmışdır. Bu qərarla Ukrayna hökuməti tərəfindən Avropa Konvensiyasının 2-ci (yaşamaq hüquq) və 3-cü (işgəncələrin qadağan edilməsi) maddələrinin pozuntuları müəyyən edilmişdir.

İşin məzmunu:

İş üç Ukrayna vətəndaşı – xanım Olqa Kuzminiçna Mixalkova, cənab Sergey Petorviç Mixalkov və xanım Natalya Stanislavovna Bikbulatova (“ərizəçilər”) tərəfindən 16 mart 2005-ci ildə Məhkəməyə təqdim edilmiş Ukraynaya qarşı ərizə əsasında başlanmışdır.

Ərizəçilər konkret olaraq iddia etmişlər ki, onların oğlu və qardaşı cənab Vasili Mixalkov saxlanma yerində polis tərəfindən pis rəftar nəticəsində ölüb və ona qarşı pis rəftarın və onun ölümünün halları ilə bağlı səmərəli araşdırma aparılmayıb.

29 aprel 2003-cü ildə birinci ərizəçi Kompaniyevski rayon polis bölməsindən xahiş etdi ki, onun oğlu, habelə ikinci və üçüncü ərizəçilərin qardaşı, 1963-cü il təvəllüdlü Vasili Mixalkovu güclü alkoqol sərxoşluğu səbəbindən ayılma məntəqəsinə götürsünlər. Onun çağırışına cavab olaraq iki polis əməkdaşı – S. və P. gəldilər. Birinci ərizəçinin sözlərinə görə, onun etirazlarına baxmayaraq, onlar Vasili Mixalkovu lağa qoydular, təpiklədilər, polis maşınına saldılar və polis bölməsinə apardılar. Sabahısı gün, 30 aprel 2003-cü ildə birinci ərizəçi polis bölməsinə getdi və Vasili Mixalkovun öldüyünü aşkar etdi.

Meyitin yarılması nəticəsində 14 may 2003-cü ildə müəyyən edildi ki, Vasili Mixalkov 29 aprel 2003-cü ildə qarnının zədələnməsi nəticəsində kəskin daxili qanaxmadan və nazik bağırsağın yırtılmasından elə həmin gün ölüb. Bu arada, Kompaniyevski rayon prokurorluğu hadisə ilə bağlı cinayət işinə başlamaqdan imtina etdi. 2 iyun 2003-cü ildə bu qərar ləğv edildi və iş əlavə araşdırmaya göndərildi.

9 iyun 2003-cü ildə Vasili Mixalkovun cəsədinin məhkəmə-tibb müayinəsi onun ölümünün səbəbinə dair əvvəlki rəyi təsdiq etdi. Həmçinin müəyyən edildi ki, qarındakı xəsarət küt bir əşyanın, məsələn, səkinin və ya beton dirəyin üzərinə yığılma nəticəsində baş verə bilərdi. Onun qollarında, qıçlarında və yanlarında aşkar edilmiş digər xəsarətlər onun yerlə sürünməsindən irəli gələ bilərdi. Cinayət işinin açılıb-açılmasına dair bir sıra qərarlar qəbul edilmişdir və 20 iyun 2003-cü ildə Kompaniyevski rayon prokurorluğu Vasili Mixalkovun ölümünün halları ilə bağlı cinayət işinə başladı. Bu istintaq hazırda davam edir.

İş üzrə çox sayda ekspertiza həyata keçirilmişdir. 12 may 2004-cü ildə daha bir (4-cü) ekspertiza müəyyən etdi ki, **xəsarət məhdud təmas səthinə malik küt əşyanın, ola**

bilsin ki, ayaqqabının ərizəçinin qarnına iti bucaq altında böyük qüvvə ilə endirilməsinin təsiri nəticəsində yetirilib. Bu xəsarət sadəcə yerə və ya qabarıq səthin üzərinə yıxılmanın nəticəsi ola bilməzdi. 11 yanvar 2008-ci ildə sonrakı (növbəti) ekspertiza bu qənaətə gəldi ki, xəsarət birinci ərizəçinin təsvir etdiyi şəraitdə müxtəlif təpik zərbələrinin məcmu təsiri nəticəsində baş verə bilərdi.

Ərizəçilərin iddiası: Ərizəçilər iddia etdilər ki, Vasili Mixalkov polis əməkdaşlarının pis rəftarı nəticəsində ölüb. Onlar həmçinin şikayət etdilər ki, onun ölümünün halları ilə bağlı səmərəli araşdırma aparılmayıb.

Məhkəmənin təhlili: Konvensiyanın 2-ci maddəsinin təmin etdiyi müdafiənin mühümlüyünü nəzərə alaraq, Məhkəmə həyatdan məhrum etmə barədə şikayətləri, xüsusən ölümlə nəticələnən güc bilərəkdən tətbiq edildiyi hallarda, olduqca diqqətlə tədqiq etməli, təkcə faktiki olaraq güc tətbiq etmiş dövlət nümayəndələrinin hərəkətlərini deyil, həm də araşdırılan hərəkətlərin planlaşdırılması və nəzarətdə saxlanması da daxil olmaqla işin bütün hallarını nəzərdən keçirməlidir.

Avropa Məhkəməsi bir daha xatırlatdı ki, hazırkı işdə olduğu kimi ərizəçi kifayət qədər ciddi dəlillər irəli sürürsə və Hökumətdəki sənədlərin Məhkəmənin sərəncamında olmaması ucbatından Məhkəmə faktlara dair nəticələr çıxarmaq imkanına malik deyilsə (hökumət istintaqa dair sənədləri verməmişdir – İ.C.), nəzərdən keçirilən sənədlərin ərizəçinin irəli sürdüyü iddiaları təsdiqləmək üçün nəyə görə əsas kimi istifadə edilə bilməyəcəyini inandırıcı şəkildə sübut etmək, yaxud sözügedən hadisələrin necə baş verdiyinə dair qaneəddici və inandırıcı izahat təqdim etmək vəzifəsi Hökumətin öhdəsinə düşür. Beləliklə, sübut etmə yükü Hökumətin üzərinə keçir və əgər onun arqumentləri uğursuzluğa məruz qalırsa, 2-ci və (və ya) 3-cü maddələrdə nəzərdə tutulan məsələlər meydana çıxır.

Hazırkı işin faktlarını yuxarıdakı prinsiplərin işığında tədqiq edərək, Məhkəmə öncə qeyd etdi ki, Vasili Mixalkov 29 aprel 2003-cü ildə dövlətin idarəçiliyində olan ayıltma məntəqəsində ölüb. Tərəflər şübhə altına almırlar ki, onun ölümü həmin gün qarnından aldığı xəsarət nəticəsində baş verib. Bu xəsarət bir dəfə təsadüfi yıxılmanın nəticəsi ola bilməzdi.

Hökumət Vasili Mixalkovun xəsarətləri ilə bağlı hər hansı inandırıcı alternativ izahat bildirmədi, yaxud onu saxlanma yerinə apararkən dövlət orqanlarının güc tətbiqindən çəkdiyini və ya tətbiq edilmiş gücün işin halları baxımından ciddi surətdə zəruri olduğunu sübut edən hər hansı dəlil təqdim etmədi. O, xəsarətlərinin ölümlə nəticələnməsinin qarşısını almaq üçün ayıltma məntəqəsində Vasili Mixalkova göstərilən tibbi yardım və tibbi nəzarətlə bağlı hər hansı təfsilatları (təfərrüatları) da təqdim etmədi.

Konvensiyanın 2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş yaşamaq hüququnu qorumaq öhdəliyi dövlətin Konvensiyanın 1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş ümumi öhdəliyi ilə, yəni “Razılığa gələn Yüksək Tərəflərin onların yurisdiksiyasında olan hər kəs üçün ... Konvensiyada ... müəyyən olunmuş hüquq və azadlıqları təmin etmək” öhdəliyi ilə birgə götürülməklə dolayısı ilə tələb edir ki, fərdlər güc tətbiqi nəticəsində qətlə yetirildikdə

müəyyən formada səmərəli rəsmi araşdırma aparılmalıdır. Araşdırma digər cəhətlərlə yanaşı hərtərəfli, qərəzsiz olmalı və diqqətlə aparılmalıdır. **Araşdırma məsuliyyət daşıyan şəxslərin müəyyən edilməsi və cəzalandırılması ilə nəticələnməyə qadir olmalıdır.** Dövlət orqanları hadisə ilə bağlı mümkün olan bütün sübutları, o cümlədən şahid ifadələrini, məhkəmə sübutlarını və məqsədəuyğun hallarda xəsarətlərə dair tam və dəqiq qeydlərin yer aldığı və ölümün səbəbləri də daxil olmaqla klinik rəylərin obyektiv analizinin əks olunduğu patoloji anatomiya müayinəsinin rəyini əldə etmək üçün bütün zəruri addımları atmalıdırlar. Araşdırmada ölümün səbəbini və ya məsuliyyət daşıyan şəxsi müəyyən etmək imkanına xələl gətirən hər hansı nöqsan olduqda araşdırmanın bu standartda cavab verməməsi riski yaranır.

Digər tərəfdən, ictimai nəzarət elementi kimi **bütün hallarda qurbanın yaxın qohumu onun qanuni maraqlarının təmin edilməsi üçün zəruri olan dərəcədə işin icraatına cəlb olunmalıdır** (bu işdə dövlət orqanları ərizəçiləri qohumunun ölümü ilə əlaqədar aparılan istintaqa yaxın buraxmırdılar (məhkəmə hesab edir ki, dövlət orqanlarının ərizəçilərlə belə davranışı istintaqın səmərəliliyinə xələl gətirməyə bilməzdi və Konvensiyaya zidd idi) və 7 il ərzində süründürməçilik ilə məşğul olurdular – İ.C.)

Avropa Məhkəməsi həmçinin qeyd edir ki, Vasili Mixalkov 29 aprel 2003-cü ildə ölüb. Bunun ardınca aparılan **istintaq yeddi ildən artıqdır** ki, davam edir və onun ölümcül xəsarətlər almasının halları ilə və ya həmin xəsarətlərə görə məsuliyyət daşıyan şəxslərin müəyyən edilməsi ilə bağlı hər hansı yekun nəticə hasil olmayıb. Eyni zamanda, Məhkəmə hesab etdi ki, hökumət tərəfindən aparılmış 8 dindirmə, 2 istintaq eksperimenti və 6 tibbi ekspertizanın həyata keçirilməsi üçün 7 il vaxt gerek deyildi. Məhkəmə bu fakta xüsusi diqqət yetirir ki, bu dövrdə istintaq orqanları, belə görünür ki, ehtimal olunan iki hüquq pozucusunu (onlar da dövlət nümayəndələri idilər) aşkara çıxarmış hal şahidinin (birinci ərizəçinin) təqdim etdiyi inandırıcı versiya ilə bağlı mövqelərini formalaşdırma bilməyiblər.

Məhkəmənin gəldiyi nəticə:

Qeyd edilənləri nəzərə alaraq Məhkəmə hesab etdi ki, Vasili Mixalkovun **ölümünün istintaqı minimum səmərəlilik standartlarına cavab verməyib.** Buna görə də, istintaqın səmərəliliyi məsələsində Konvensiyanın 2-ci maddəsinin pozuntusu baş verib. Eyni zamanda, Məhkəmə müəyyən etdi ki, Hökumət Vasili Mixalkovun qarın nahiyəsindəki ölümcül zədə ilə və bədəninə tapılmış digər xəsarətlərə bağlı hər hansı inandırıcı izahat, yaxud ən azı ərizəçilərin irəli sürdüyü versiyayı təkzib edən hər hansı sənəd təqdim etməyib, və həmin xəsarətlər Konvensiyanın 3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş qəddarlıq həddini keçən qeyri-insani rəftarın baş verdiyini göstərir.

Məhkəmə **2-ci və 3-cü maddənin pozulmasını təsdiq elədi** və birinci ərizəçiyə 50 000 avro, digərlərinə hər birinə 20 000 avro təyin etdi.

Bu işdə Konvensiyanın 2-ci və 3-cü maddəsinin pozuntusu aşkar olunsa da əsasən 3-cü maddənin pozulması ilə bağlı fikirlərimi bildirmək istədim.

Avropa Konvensiyasının 3-cü maddəsinin təqdim etdiyi müdafiə demokratik cəmiyyətlərin əsas dəyərlərindən birini əks etdirir. Bu maddə ilk növbədə şəxsin fiziki toxunulmazlığını qorumaq üçün nəzərdə tutulub. Bundan əlavə o, ciddi ruhi sarsıntılara səbəb olan əzab vermə hallarına qarşı insanı müdafiə edən müddəa kimi də şərh oluna bilər. İşgəncənin, qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftarın qadağan olunması həm neqativ, həm də pozitiv öhdəliklər doğurur.

Neqativ öhdəlik dövlətlərdən tələb edir ki, qadağan olunmuş müəyyən fəaliyyətdən çəkinsinlər. Dövlətlər bütün dövlət orqanlarının, məsələn polis, təhlükəsizlik qüvvələri və digər hüquq mühafizə orqanlarının hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşıyırlar.

Bu şəxslərin əmr və göstəriş, yaxud da öz mülahizələri əsasında hərəkət etməsindən asılı olmayaraq, həmin hərəkətlərə görə məsuliyyət dövlətin üzərinə düşür. Pozitiv öhdəliklər dövlətlərdən tələb edir ki, 3-cü maddəyə zidd olan rəftardan fərdi müdafiə etsinlər və belə rəftar barədə bütün şikayətləri araşdırsınlar.

3-cü maddənin tələblərinə əməl etmək məqsədi ilə dövlət qadağan olunmuş rəftarı və ya cəzanı həyata keçirən şəxsləri cəzalandırmaq üçün müvafiq tədbir görməlidir. Bu zaman dövlət təkcə şikayətlər və araşdırmalar üçün çatımlı proseduraları deyil, həm də səmərəli cinayət mühakimə icraatı sistemini təmin etməlidir.

Avropa Məhkəməsi bir sıra işlərdə işgəncənin, qeyri-insani, ləyaqəti alçaldan rəftarın təfsirini vermişdir ki, həmin halların baş verməsi iddia olunduğu işlərdə məhz həmin mövqə rəhbər tutulmalıdır.

Məsələn, Assenovun və digərlərinin Bolqarıstana qarşı iş üzrə 28 oktyabr 1998-ci il tarixli qərarında Məhkəmə işgəncəni, qeyri-insani, alçaldıcı rəftarı belə səciyyələndirir: «3-cü maddəyə daxil olmaq üçün pis rəftar qəddarlığın aşağı hədd dərəcəsinə çatmalıdır. Həmin aşağı həddin qiymətləndirilməsi nisbi xarakter daşıyır: bu işin bütün hallarından, o cümlədən rəftarın müddəti, onun fiziki və yaxud əqli nəticələri, bəzi hallarda qurbanın cinsi, yaşı və səhhətinin vəziyyətindən asılıdır. Azadlıqdan məhrum olunmuş şəxsə münasibətdə, onun davranışına görə zərurət olmadığı halda fiziki gücün tətbiq olunması insan ləyaqətini alçaldır və prinsip etibarilə, 3-cü maddədə təsbit olunmuş hüququn pozulmasını təşkil edir».

Kalaşnikov Rusiya Federasiyasına qarşı iş üzrə 15 iyul 2002-ci il tarixli qərarında isə Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, o öz «təcrübəsində bu və ya digər şəxsə qarşı münasibəti «qeyri-insani kateqoriyaya (inter alia) o zaman aid edir ki, bu münasibət qəsd xarakteri daşsın, fasiləsiz olaraq bir neçə saat davam etsin, və ya insana real fiziki zərər vursun və ya psixi əziyyət versin. İnsanla rəftar o zaman «ləyaqəti alçaldan» hesab olunur ki, bu rəftar zərərçəkəndə qorxu, əziyyət və onu təhqir və alçalda biləcək aşağılıq hissləri yaradır. ...Konvensiyanın 3-cü maddəsi anlamında, hər hansı bir rəftarın «ləyaqəti

alçaldan» olmasını müəyyən etmək üçün, Məhkəmə rəftarın şəxsin ləyaqətinin aşağı salınması və tapdalanması məqsədilə edilib-edilməməsini və bu zaman yaranan nəticələrin Konvensiyanın 3-cü maddəsinə zidd olaraq onun şəxsiyyətinə təsir etdiyini müəyyən edir. ...Tətbiq edilən əziyyət və alçaldıcı hərəkət hər bir halda qanuni rəftar və cəza zamanı qaçılmaz olaraq konkret formalarda əks olunan əziyyətin və təhqirin dərəcəsindən yuxarı olmamalıdır”.

Konvensiyanın 3-cü maddəsinin fundamental əhəmiyyətini belə bir fakt aydın göstərir ki, o, qurbanının davranışından asılı olmayaraq tətbiq edilir və onun nəzərdə tutduğu hüquq mütləq hüquqdur, yəni bu hüquqdan heç bir istisnaya yol verilmir, eləcə də müharibə və millətin həyatını təhdid edən digər fəvqəladə hallar zamanı bu hüquqdan geri çəkilməyə yol verilmir. **Aksoyun Türkiyəyə qarşı** iş üzrə 26 noyabr 1996-cı il tarixli qərarında Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi qeyd etmişdir ki, hətta ən çətin şəraitdə məsələn, mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı mübarizə şəraitində Konvensiya işgəncəni, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəzanı mütləq mənada qadağan edir.

Bizim təcrübəmizdə də əsasən cinayət işləri üzrə ibtidai istintaqın gedişində Avropa Konvensiyasının 3-cü maddəsinin pozuntularına yol verilməsi barədə müraciətlərə təsadüf edilir.

Buna misal kimi İnsan Hüquqları Üzrə Avropa Məhkəməsi yanında Azərbaycan Respublikasının səlahiyyətli nümayəndəsinin verdiyi sorğu ilə əlaqədar olaraq öyrənilmiş A.Əhmədovun Azərbaycan Respublikası CM-in müvafiq maddələri ilə məhkum olunmasına dair cinayət işini göstərə bilərəm.

Həmin cinayət işinin materiallarına görə məhkum A.Əhmədovun müdafiəçisi Suraxanı rayon prokurorluğuna vəsatətlə müraciət edərək A.Əhmədovun qulaq, döş, qabırğa və ayaq nahiyələrindən almış olduğu xəsarətlərin mahiyyətini, yetirilmə mexanizmini və dərəcəsini təyin etmək üçün məhkəmə-tibb ekspertizasının təyin edilməsini və müdafiəçinin iştirakı ilə A.Əhmədovun dindirilməsini xahiş etmişdir. Məhz müdafiəçinin vəsatətində qeyd edilmiş məsələləri araşdırmaq məqsədilə həmin vəsatət qismən təmin edilmiş, məhkum A.Əhmədovun onun müdafiəçisinin iştirakı ilə dindirilməsi və məhkəmə-tibb ekspertizasının keçirilməsi barədə qərar qəbul edilmişdir.

Məhkəmə-tibb ekspertizasının 05 may 2005-ci il tarixli rəyi ilə müəyyən edilmişdir ki, A.Əhmədovun bədən səthi üzərində döş qəfəsinin sol yarısında qoltuqarası xətt üzrə 8-ci qabırğanın az yerdəyişən sınığı var, küt əşyanın təsirindən əmələ gələn həmin xəsarətlərin yetirilmə müddəti müayinə tarixindən 20-25 gün əvvələ uyğundur və sağlamlığın uzun müddətə pozulmasına səbəb olan sağlamlığa az ağır zərər vurmaya aiddir. Lakin ibtidai istintaq orqan 3 sayılı şəhər Kliniki xəstəxanasının həkimləri tərəfindən verilmiş arayışa əsaslanaraq onun bu xəsarətləri yıxılması nəticəsində alması qənaətinə gəlmişlər. Arayışda isə göstərilmişdir ki, xəstəxanaya müraciət edən zaman A.Əhmədovdan xəsarətləri barədə soruşduqda onları yıxılma nəticəsində aldığını bildirmişdir. İbtidai istintaq orqanı da əlavə araşdırma aparmadan yalnız həmin arayışa əsaslanıb onun

yıxılması nəticəsinə gəlmiş, həmin halla əlaqədar cinayət işinin başlanılmasından imtina olunması haqqında qərar qəbul etmişdir.

Məhkəmədə işgəncə faktı ilə bağlı cinayət işinin başlanılmasının rədd olunması haqqında qərar nəzərə alınmış və işgəncənin baş verib-verməməsi araşdırılmamışdır.

Hesab edirəm ki, hətta həmin qərarın qüvvədə olmasına baxmayaraq, təqsirləndirilən şəxs məhkəmə qarşısında yenidən işgəncəyə, qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalmasını və bununla bağlı ibtidai istintaqda aparılmış araşdırmanın qeyri-qənaətbəxş olmasını bildirirsə, məhkəmələr məhkəməyədək icraatı aparan orqanın gəldiyi nəticədən asılı olmayaraq, hər bir halda bu məsələyə münasibət bildirməli, bununla bağlı ləğv edilməmiş qərarın olması özü-özlüyündə onu işgəncə faktını araşdırmaq vəzifəsindən azad edən əsas kimi götürülməməlidir (yalnız kifayət qədər əsaslı qərar məhkəmədə həmin halın yenidən araşdırılmasını istisna edə bilər).

Fikrimcə, Azərbaycan Respublikası CPM-in 65-ci maddəsi də cinayət prosesini həyata keçirən orqanın ləğv olunmamış qərarı ilə əlaqədar məhkəmənin sözügedən məsələ barəsində araşdırma aparmaq səlahiyyətlərini məhdudlaşdırmır, baxmayaraq ki, 65.1-ci maddəsində təsbit edilir ki, “cinayət prosesini həyata keçirən orqanın ləğv edilməmiş qərarı həmin məsələ üzrə yeni qərar çıxarılmasına yol vermir”. Çünki həmin maddədə nəzərdə tutulmuş başqa bir müddədə göstərilir ki, “cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarı, şəxsin cinayət təqibini istisna edən qərarlardan başqa, hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının çıxarılması ilə əlaqədar məcburi qüvvəyə malik deyildir”. Sözügedən məsələ üzrə ibtidai istintaq orqanının cinayət işinin başlanılmasından imtina olunması haqqında qərarı barəsində icraat aparılan şəxs haqqında deyil, əksinə ona qarşı işgəncəyə (qeyri-insani rəftara) yol verməsi iddia olunan şəxslər barəsində və yaxud həmin fakt üzrə çıxarıldığından, yuxarıda təsvir edilən müddəanın nəzərdə tutduğu və beləliklə məhkəmənin araşdırma aparmaq səlahiyyətini məhdudlaşdıran “şəxsin cinayət təqibini istisna edən qərar” kimi nəzərdən keçirilə bilməz.

Bəzi hallarda isə məhkəmələr 3-cü maddənin pozulması ilə əlaqədar müraciət edən şəxslərin vəsatətlərini müzakirə etmədən və yaxud qərarını kifayət qədər əsaslandırmadan onları rədd edirlər. Olur ki, məhkəmələr ibtidai istintaqda işgəncənin baş verməsini və sübutların işgəncə vasitəsi ilə əldə olunduğunu iddia edən cinayət prosesi tərəfinin işgəncə faktını təsdiq edən sübutları təqdim edə bilməməsinə də istinad edirlər.

Hesab edirəm ki, Azərbaycan Respublikası CPM-nin 125.8-ci maddəsi işgəncə və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan hərəkətlərin tətbiq edilməsi ilə sübutların əldə olunduğunu əsaslandırmaq vəzifəsini bunu iddia edən tərəfin üzərinə qoysa da, məhkəmə, həmin müddəanı onların laqeydliyinə bəraət qazandıran hal kimi qəbul etməməli və işgəncənin baş verməsini ehtimal etməyə kifayət qədər əsaslar olduqda, səlahiyyətləri daxilində məsələnin araşdırılması üçün zəruri hərəkətlər etməlidirlər. Fikrimcə, Avropa Məhkəməsi, şərh edilən məsələyə CPM-in 125.8-ci maddəsinin müəyyən etdiyi qaydadan bir qədər fərqli yanaşır və işgəncə, digər qeyri-

insani, alçaldıcı rəftarla bağlı şikayətlər üzrə işlərə baxdıqda, sübut etmə yükünün şikayətçinin deyil, əsasən dövlətin üzərinə düşməsi mövqeyindən çıxış edir. Məsələn, Tomasinin Fransaya qarşı işində (1992-ci il) Avropa Məhkəməsi qərara almışdır ki, «əgər şəxs həbs olunarkən sağlam olubsa, lakin azad olunarkən onun bədəni üzərində xəsarətlərin olması müəyyən edilirsə, dövlət belə xəsarətlərin səbəbləri barədə inandırıcı izahat təqdim etməlidir, yox əgər dövlət bunu edə bilmirsə, onda Konvensiyanın 3-cü maddəsinin pozulması haqqında məsələnin qaldırılması üçün tam əsas yaranır».

Hansı əsasa görə sübut etmə yükünün dövlətin üzərinə düşdüyünü isə Avropa Məhkəməsi yuxarıda adı çəkilən Aksoyun Türkiyəyə qarşı iş üzrə qərarında belə izah edir: «ətraf dünyadan təcrid olunduğuna və sübut toplaya biləcək həkim, vəkil, dost və qohumları ilə əlaqəyə girə bilmədiyinə görə polisdə saxlanılarkən işgəncədən zərər çəkmiş şəxsə öz sözlərini sübut etməsi xüsusilə çətindir. ...şəxsin bu şəkildə pis rəftara məruz qalması onun şikayət etmək qabiliyyətinə və iradəsinə də zərbə vurur».

Fikrimcə, məruzə etdiyim işdən də görünür ki, Avropa məhkəməsinin mövqeyinə görə ərizəçi kifayət qədər dəlillər irəli sürükdə həmin dəlilləri təkzib edən sübutları təqdim etmək vəzifəsi məhz dövlətin üzərinə düşür.

Avropa Məhkəməsi hətta işgəncənin baş verməsini yəqinliklə müəyyən etmək mümkün olmadıqda belə, həmin məsələ haqqında iddialar üzrə zəruri ölkə daxili araşdırmanın aparılmamasını Konvensiya ilə təminat verilən insan hüququnun kobud pozuntusu kimi görür. Belə bir halla, yəni verilmiş iddia ilə bağlı araşdırmanın aparılmaması ilə Aydın Məmmədağa oğlu Mahmudovun Cinayət məəcəlləsinin müxtəlif maddələri ilə məhkum olunmasına dair cinayət işini öyrənərkən rastlaşdım. Həmin işdə həbsdə saxlanılan məhkum Mahmudov yazılı vəsatətlə məhkəməyə müraciət edib qolunun sınığı ilə bağlı ekspertizadan keçirilməsini məhkəmədən xahiş etmiş, lakin məhkəmə heç bir araşdırma aparmadan yerində müşavirə etməklə məhkumun vəsatətini təmin etməmişdir.

Avropa məhkəməsi isə qeyd etdiyim kimi bu cür halları yolverilməz hesab edir.

Deyənlənə misal olaraq yuxarıda qeyd etdiyim Assenov və digərləri Bolqarıstana qarşı iş üzrə qərarı göstərmək olar. Bu işdə cənab Assenov və onu təmsil edən valideynləri cənab İvanov və xanım İvanova iddia edirdilər ki, Assenov polis əməkdaşları tərəfindən qəddarlıqla döyülmüşdür. Bolqarıstan hökuməti bu iddiaya etiraz etmişdir. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinə qədər məsələni araşdıran Avropa Komissiyası hadisələrin üstündən dörd ildən artıq vaxt keçdiyinə və Bolqarıstanının dövlət orqanları tərəfindən vaxtında kifayət qədər müstəqil istintaq aparılmadığına görə iddiaçının, və yaxud Bolqarıstan hökumətinin mülahizələrinin daha mötəbər olduğunu müəyyən edə bilməmişdir. Avropa Məhkəməsi də Komissiya kimi, ona təqdim olunmuş sübutlar əsasında ərizəçiyə xəsarətlərin polis tərəfindən yetirilib-yetirilməməsinin müəyyən edilməsini qeyri-mümkün hesab etmişdir. Lakin, buna baxmayaraq, Avropa Məhkəməsi Assenovun iddiasının əsaslı olması qənaətinə gəlmiş və mövqeyini belə əsaslandırılmışdır: «məhkəmə hesab edir ki, polis və ya digər dövlət nümayəndələri tərəfindən qeyri-qanuni

şəkildə və 3-cü maddəyə zidd olaraq pis rəftara məruz qalması barədə sübut oluna bilən iddianı qaldırdığı belə hallarda, bu müddəa, Konvensiyanın 1-ci maddəsinə əsasən Dövlətin «yurisdiksiyası daxilində hər kəsin Konvensiyada... müəyyən olunmuş hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinə»nə dair ümumi öhdəliyi ilə birlikdə oxunduqda, effektiv rəsmi istintaqın aparılmasını birbaşa tələb edir. Həmin istintaq... məsuliyyət daşıyanların müəyyən edilməsi və cəzalandırılmasına gətirib çıxartmaq iqtidarında olmalıdır. Əks halda, işgəncələrin və qeyri-insani, yaxud alçaldıcı rəftar və cəzaların ümumi hüquqi qaydada qadağan edilməsi, onun fundamental vacibliyinə baxmayaraq, təcrübədə səmərəsiz olacaqdır və bəzi hallarda, Dövlət nümayəndələrinin faktiki olaraq cəzalandırılmadan öz nəzarəti altında olanların hüquqlarını pozmaq imkanı kimi çıxış edəcəkdir».

Eyni mövqeni Avropa Məhkəməsi Aksoyun Türkiyəyə qarşı iş üzrə qərarında nümayiş etdirmişdir. Həmin qərarla qeyd olunur ki, «3-cü maddə ilə qorunan hüquqların təbiəti 13-cü maddəyə də öz təsirini göstərir. İşgəncənin qadağan olunmasının böyük əhəmiyyətini və işgəncəyə məruz qalmış şəxslərin aciz vəziyyətini nəzərə alaraq, 13-cü maddə Dövlətlərin üzərinə daxili qanunvericilikdə mövcud olan vasitələrə xələl gətirmədən bütün işgəncə halları üzrə hərtərəfli və səmərəli istintaqın aparılması öhdəliyini qoyur».

Göstərilən iddialar üzrə araşdırmanın aparılması həm də ona görə vacibdir ki, istər milli qanunvericiliyə (CM-in 125.2.2-ci maddəsi), istərsə də Avropa Məhkəməsinin presedentlərinə görə işgəncə ilə, qeyri-insani rəftarla alınmış sübutların qəbul edilməsinə yol verilmir.

Hesab edirəm ki, Avropa Konvensiyanın 3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hüququn səmərəli şəkildə təmin edilməsi üçün Avropa Məhkəməsinin həmin hüquqla bağlı presedent təcrübəsi diqqətlə öyrənilməli və işlərə baxılması zamanı rəhbər tutulmalıdır.

Əlavə olunur; Mixalkova Ukraynaya qarşı qərarın surəti “10” vərəqə

Hakim İlham Cəfərov.